

Tilburg University

De nieuwe zakelijkheid in de economische theorie

van Wezel, J.A.M.

Published in:
Maandschrift Economie

Publication date:
1987

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
van Wezel, J. A. M. (1987). De nieuwe zakelijkheid in de economische theorie. *Maandschrift Economie*, 51(6), 467-477.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Nieuwe zakelijkheid in de economische theorie

door J.A.M. van Wezel*

1. Inleiding

In een inspirerend artikel over 'Holisme en reductionisme in de economie' komt Snippe tot de volgende conclusie. 'De moeilijkheden waarop reductiepogingen stranden, hangen nauw samen met de "complicerende factoren" waarvan Keynes met de introductie van macro-economische concepten wenste te abstraheren. Die moeilijkheden kunnen een reden zijn voor de betreffende abstracties weer oog te krijgen. In dat besef kan de macro-economie op een zinvolle manier worden beoefend, maar dan terughoudender en minder pretentius dan lange tijd het geval is geweest. Met theorieloze heuristiek mogen economen zich niet tevreden stellen'.¹

Ter ondersteuning van de opvatting van Snippe besteed ik in de tweede paragraaf aandacht aan een recente discussie tussen Rutten en Schouten in *ESB* over de economische techniek van de beleidsvoorbereiding en beleidsbepaling.^{2,3} In deze discussie treedt volgens Rutten een zakelijk meningsverschil op over de economische techniek van de beleidsvoorbereiding en de beleidsbepaling. Volgens mij is er echter sprake van een zakelijk misverstand in plaats van een zakelijk meningsverschil.

Voor deze opvatting zal ik in de tweede paragraaf argumenten geven. De betreffende argumenten liggen in het verlengde van de opvattingen van Snippe. Bij de theorievorming kan het zinvol zijn 'complicerende factoren' constant te veronderstellen. 'Maar als het op de toepassing van theorieën aankomt, mag zij niet meer worden gemaakt. Dan moet worden bedacht dat ook de complicerende factoren invloed kunnen hebben. Als men er niettemin geen aandacht aan wil schenken, moet rekening worden gehouden met de mogelijkheid dat de relaties die *in abstracto* bestaan *in concreto* onbestendig kunnen zijn. Keynes was zich daarvan bewust en maande daarom tot grote terughoudendheid in dit verband'.⁴

In de derde paragraaf zal ik enkele concrete suggesties geven voor de vraag op welke wijze de 'complicerende factoren' in de theorievorming betrokken kunnen worden.

* Prof.dr. J.A.M. van Wezel is hoogleraar Empirische Sociologie en Sociologie van de Sociale Zekerheid aan de Katholieke Universiteit Brabant (KUB) te Tilburg.

1. J. Snippe, 'Holisme en reductionisme in de economie', in: *Kennis en methode*, jaargang XI, 1987, nr. 1, blz. 110-111.

2. F.W. Rutten, 'Voortgang met de nieuwe zakelijkheid', in: *ESB*, 1-1-1987, 72e jaargang, nr. 3587, blz. 4-10.

F.W. Rutten, *Naschrift*, in: *ESB*, 4-2-1987, 72e jaargang, nr. 3592, blz. 121.

3. D.B.J. Schouten, 'De nieuwe zakelijkheid in het economische beleid. Een absoluut gebrek aan enig beleid?', in: *ESB*, 4-2-1987, 72e jaargang, nr. 3592, blz. 116-121.

4. J. Snippe, *op.cit.*, blz. 102.

2. De economie als mono-discipline in onoplosbare theoretische problemen

Als meer politieke overwegingen buiten beschouwing worden gelaten, dan gaat de discussie tussen Rutten en Schouten in feite over de vraag: is een synthese tussen twee fundamenteel verschillende zienswijzen, namelijk de zienswijze van het aanbodmodel en die van het vraagmodel, mogelijk als we binnen het begrippenkader van het vak economie blijven redeneren en zo ja, hoe dan wel?

Geen van beide auteurs geeft een antwoord op deze tweeledige vraag, althans niet in positieve zin. In voetnoot dertig bij het nieuwjaarsartikel merkt Rutten terecht het volgende op. 'Het feit dat een macro-econometrisch model behalve bestedingsvergelijkingen ook een aanbodblok en een monetaire sector bevat, wil uiteraard geenszins zeggen dat daarmee een synthese tussen neo-keynesianen, monetaristen, supply-siders en nieuw-klassieken is vormgegeven'.⁵ Schouten is het eens met deze opmerking van Rutten. Na een korte bespreking van de zienswijze van de vraagtheorie en die van aanbodtheorie stelt hij het volgende. 'De synthese tussen deze twee fundamenteel verschillende zienswijzen heeft ook de CED niet kunnen maken. Deze verkrijgt men namelijk niet door zowel een vraag- als een aanbod- en een monetair blok in het model op te nemen'.⁶

Deze feitelijke stand van zaken in de economische discipline mag, Rutten parafraserend, voor een groter publiek niet onder de korenmaat worden gehouden. Daar is niemand mee gebaat, te meer niet omdat enerzijds door de beoefenaars van de economische discipline voortdurend beleidsadviezen uitgebracht worden, terwijl anderzijds de noodzaak van een synthese ook om wetenschappelijke redenen door economen onderkend wordt. Tinbergen geeft goed aan waar de schoen wringt. 'De huidige noodtoestand maakt het tot een plicht voor econometristen om op te houden met confrontaties tussen monetaristen, aanbodeconomen, anti-reguleringsconomen en keynesianen. De essentie van wetenschappelijk werk is om uit een these (bijvoorbeeld die van Keynes) en een of meer antithesen (bijvoorbeeld die van Friedman of een der andere moderne stromingen) een synthese af te leiden. De politici en de burgers hebben het recht dat te eisen. Criterium voor een synthese is een betere verklaring voor wat er in het (recente) verleden is gebeurd. Door elk der genoemde stromingen zijn daartoe bijdragen geleverd, maar geen ervan heeft de wijsheid in pacht. De toetsing aan het criterium kan beginnen met submodellen, maar het laatste woord is aan een volledig model', aldus Tinbergen.⁷

Een derde reden om extra aandacht te besteden aan de synthese van modellen is gelegen in het empirische feit, dat de onbetrouwbaarheid van de voorspellingen van 21 kernvariabelen van de MEV en het CEP in de periode 1963-1984 van jaar op jaar met *nul procent* is teruggebracht, terwijl het hier toch om voorspellingen gaat voor een relatief korte periode van één jaar.⁸ Ook de voorspellingen voor de periode 1983-1986

5.F.W. Rutten, op.cit., blz. 10.

6.D.B.J. Schouten, op.cit., blz. 119.

7.J. Tinbergen, 'De noodzaak van een synthese', in: *ESB*, 1 december 1982, 67e jaargang, nr. 3383, blz. 1284.

8.M. van Schaaijk, 'Raming en realisatie van CPB-prognoses', in: *ESB*, 23-7-1986, 71e jaargang, nr. 3565, blz. 727-729, met name voetnoot 8.

waren onbetrouwbaar.⁹ Gecorrigeerd blijven er grote absolute en relatieve verschillen over tussen voorspelling en realisatie van kernvariabelen, zoals de investeringen en ook de arbeidsproductiviteit en de werkgelegenheid. Deze onbetrouwbare voorspellingen van het CPB golden niettemin toch als een soort dwangbuis voor het regeerakkoord van 1982.

Er zijn theoretische en empirische aanwijzingen dat niet alleen het vakgebied van de sociologie maar ook dat van de economie, na vruchtbare perioden van theoretisch-empirisch onderzoek, in de tachtiger jaren in een patstelling komt te verkeren. Aan deze patstelling ligt starheid, geslotenheid in denken ten grondslag. Misschien hadden wij maatschappijwetenschappers er eerder attent op kunnen zijn. 'Zodra namelijk een wetenschap uit het meest primitieve stadium gekomen is, worden de theoretische vorderingen niet meer gemaakt door louter ordenende activiteiten. De onderzoeker ontwikkelt veeleer, aangespoord door empirische feiten, een systeem van gedachten, dat logisch op een meestal gering aantal fundamentele vooronderstellingen, de zogenaamde axioma's, gebouwd is. Zo'n gedachtensysteem noemen we een theorie. De theorie dankt zijn bestaansrecht aan het feit dat ze een groot aantal afzonderlijke ervaringen met elkaar in verband brengt; hierin ligt haar "waarheid".'¹⁰

Nadat Schouten de opvatting van Rutten onderschreven heeft dat men een synthese tussen verschillende economische zienswijzen niet verkrijgt door een aanbod-, vraag- en monetair blok in het model op te nemen, stelt hij het volgende. 'Veeleer is de precieze specificatie van de kernfuncties van belang en de juiste diagnose van de omvang van de genoemde reservecapaciteiten. Daarover verschillen de meningen mede omdat de statistische informatie nog steeds verre van volmaakt is'.¹¹

Bij dit citaat wil ik enkele opmerkingen plaatsen. Deze worden in eerste instantie gemaakt via een uitvoerig citaat.

Een precieze specificatie van de kernfuncties en de juiste empirische diagnose van de omvang van reservecapaciteiten herinneren aan het centraal dilemma van de economische analyse. 'If the model is assigned fixed values – either at the earlier stage of arbitrariness or at the later stage of introducing a single statistic – it has no *general* reference to empirical economic processes. If such fixity is relaxed by changing the values or variables numerically, then the model can account for various *possible* empirical cases. But merely to change the values numerically gives the economist no criteria other than the logical limitations of the number scheme he uses, for preferring any one of the resulting cycles. This is the central dilemma of economic analysis. On the one hand is the legitimate and desired aim to preserve the scientific integrity of the model; but on the other, any application to economic processes seems to necessitate a degeneration of the model to a lower level of scientific generality. Furthermore, this dilemma will not be solved, in the nature of the case, by appeal to more and more refined economic theory *as such*'.¹²

9. P.J.C.M. van den Berg, 'De betrouwbaarheid van macro-economische voorspellingen. Een bijdrage van het CPB', in: *ESB*, 26-11-1986, 71 jaargang, nr. 3583, blz. 1153-1157.

10. Albert Einstein, *Relativiteit. Speciale en algemene theorie*, Utrecht, 1986, blz. 82.

11. D.B.J. Schouten, *op.cit.*, blz. 119.

12. Talcott Parsons en Neil J. Smelser, *Economy and Society. A study in the integration of economic and social theory*, London, 1956, blz. 193.

Het antwoord op de vraag of er een synthese gemaakt kan worden — indien we binnen het begrippenkader van de discipline van de economie blijven redeneren —, tussen de verschillende stromingen binnen de economie luidt daarom negatief. Door de economie kan namelijk niet aangegeven worden, op theoretische gronden, wanneer en waarom parameters van het economisch proces zich wijzigen. Het gezichtspunt, de zienswijze van de economische discipline is zelf te beperkt, te gesloten om nog een synthese tot stand te kunnen brengen tussen de verschillende deeltheorieën binnen deze discipline. Elk van de deeltheorieën behandelt namelijk een specifieke economische beperking, die in verband staat met de ontwikkeling in niet-economische subsystemen binnen een sociaal systeem. Deze specifieke economische beperking moet theoretisch ook gekoppeld kunnen worden aan de ontwikkeling in een specifiek niet-economisch subsysteem. Deze koppeling kan alleen geschieden via een zienswijze, die zelf interdisciplinair van karakter is. De elasticiteitscoëfficiënten voor het economisch proces moeten geëndogeniseerd worden, tenzij economen zich tevreden zouden stellen met een economische theorie, die alleen toepasbaar is op lineaire economische processen. Ten opzichte van andere economische processen gelden dan de 'wetten' van de economische discipline niet. Geen enkele onderzoeker die het streven naar algemene theorie onderschrijft zal zich in deze voorkeur kunnen vinden. Daarom moet de economische theorie ingebed worden in een meer algemene formele theorie, die het mogelijk maakt het verloop van de parameterwaarden te verklaren. Om te verklaren wanneer en waarom de coëfficiënten veranderen, moeten we het gezichtspunt van de politicologie, de sociologie en de culturele anthropologie in beschouwing gaan betrekken. De modellen worden dan niet ingewikkelder, maar juist eenvoudiger, omdat het aantal van elkaar onafhankelijke hypothesen aanmerkelijk wordt terug gebracht in een meer algemene theorie van het sociaal systeem. Op dit moment komen te veel tegenstrijdige onderzoeksresultaten, o.a. op het terrein van de sociale ongelijkheid¹³, beschikbaar via monodisciplinair onderzoek.

Het voorgaande antwoord op de vraag over de mogelijkheid van een synthese hoeft geen reden te zijn om macro-economen van hun voetstuk te stoten, hetgeen blijkbaar¹⁴ onlangs op het congres van de American Economic Association is gebeurd. De enige conclusie die voorlopig getrokken kan worden is dat een maatschappij-discipline, in dit geval de economie, geen beter lot kan ondergaan dan zelf tot de opstelling van een meer algemene theorie te leiden, waarin zij als limietgeval verder leeft. Hier kan herinnerd worden aan een analoog geval in de fysica. 'Is derhalve door Maxwells elektrodynamische veldvergelijkingen de elektrostatica omvergeworpen? Geenszins! De elektrostatica behoort als limietgeval tot de elektrodynamica; de wetten van de elektrostatica volgen direct uit de wetten van de elektrodynamica in het geval dat de velden onveranderlijk zijn in de tijd. Een fysische theorie kan geen beter lot ondergaan dan zelf tot de opstelling van een meer omvattende theorie te leiden, waarin zij als limietgeval verder leeft'.¹⁵

Deze paragraaf sluit ik af met een citaat, waarmee naast de instemming met de opvattingen van Snippe mede tot uiting wordt gebracht dat er weer oog moet komen voor

13. J. Berting e.a., *Sociale ongelijkheid*, Muiderberg, 1986.

14. E.A. Oudgeest, 'Consternatie en autisme. Het congres van de American Economic Association', in: *ESB*, 11-2-1987, 72e jaargang, nr. 3593, blz. 153-154.

15. Albert Einstein, op.cit., blz. 53.

de abstracties, die ik in de inleiding heb vermeld. 'Most economists and sociologists would agree that the problematical functions and coefficients change in value over time, since differing rates of growth, employment, etc., are apparent in history. If formal theories are to reach greater specificity the problem is to discern principles which govern the behaviour of these coefficients; only then is it possible to discuss not only the consequences *if* they change, but also the conditions determining *when* and *how* they change in a given way'.¹⁶

3. Formele theorie, 'complicerende factoren' en synthese van economische modellen

Rutten stelt in zijn nieuwjaarsartikel het volgende. 'Ik geloof nog steeds niet in een grote nieuwe synthese tussen de diverse scholen binnen korte tijd'.¹⁷ Ik geloof daar ook niet in wanneer economen blijven redeneren binnen het strikt economisch denk-kader. Deze synthese komt wel binnen bereik als de gezichtspunten van de maatschap-pij-wetenschappen op elkaar betrokken worden en dus de interdisciplinaire optie wordt verwerkelijk op het terrein van maatschappij-onderzoek. Dit gaat ook gepaard met een ruim rationaliteitsbegrip. Het 'volledig model' waarover Tinbergen in het eerder aange-haalde citaat schrijft blijft altijd relatief volledig en kan daarom niet bedoeld zijn om alles te begrijpen en te verklaren. Het gaat om het begrijpen en verklaren van concrete economische ontwikkelingen, die mede bepaald worden door maatschappelijke facto-ren, die zelf niet-economisch van aard zijn. Deze beperking tot maatschappelijke ont-wikkelingen is in het navolgende ingebouwd.

Aan de volgende beschouwing liggen twee basis-vooronderstellingen of axioma's ten grondslag. Deze worden nader behandeld in de publikaties, die in voetnoot twaalf en twintig zijn vermeld. Deze twee axioma's luiden als volgt:

- de oplossing van problemen van aanpassing, doelbereiking, onderlinge afstemming of integratie, en patroonhandhaving is een noodzakelijke voorwaarde voor het voort-bestaan van een systeem in de tijd;
- een systeem zonder tussenschakels, velden of markten tussen elk van de subsyste-men binnen een systeem voldoet niet aan bovengenoemde voorwaarde en kan dus niet in de tijd bestaan.

Het is belangrijk te benadrukken dat in deze axioma's de tijdsdimensie *tegelijkertijd* met de vier functies of ruimtelijke dimensies is ingebouwd.

Rutten vermeldt in voetnoot dertig de neo-keynesianen, de monetaristen, de supply-siders en de nieuw-klassieken. De mogelijkheid van een synthese is eerder in discussie geweest. Parsons en Smelser hebben in 1956¹⁸ een dergelijke interdisciplinaire synthese gemaakt, of althans daar zeer goede aanzetten toe gegeven. In het kader van dit formeel interdisciplinair model zijn de volgende economische deeltheorieën met elkaar in ver-band gebracht. Ik verwijs hier voor het bewijs tevens naar enkele bladzijden van 'Eco-nomy and Society', waar de betreffende synthese zich aftekent. Een pikante bijzonder-heid is dat de aanbodtheorie in dit boek van 1956 ook ter sprake komt evenals die van

16. Talcott Parsons en Neil J. Smelser, op.cit., blz. 251.

17. F.W. Rutten, op.cit., blz. 10.

18. Talcott Parsons and Neil J. Smelser, op.cit.,

de nieuw-klassieken en van de monetaristen ofschoon toen, in 1956, de theorieën van bijvoorbeeld Eckstein en Laffer resp. Lucas jr. resp. Friedman nog niet verschenen waren.¹⁹ De volgende economische theorieën komen in het kader van deze synthese ter sprake:

1. de formele theorie van Schumpeter (blz. 85-86, 89);
2. de theorie van de nieuw-klassieken (blz. 86-87, 89, 91-92);
3. de theorie van Keynes (blz. 87-88, 90-92, 98);
4. de theorie van de aanbod-economen en de anti-regulerings economen (blz. 93-94, 98-99);
5. de theorie van de monetaristen komt meer gespreid over de publikatie ter sprake (o.a. blz. 63-64, 94);
6. en tenslotte een theorie, die Rutten niet noemt, maar die niettemin toch bestaat: de theorie van het organisatie-model, waarin vanwege het gebrek aan solidariteit en (politiek) ondernemerschap de coördinatie van het nationaal en internationaal sociaal-economisch beleid veel te wensen overlaat, met alle nadelige gevolgen van dien voor de vernieuwing van het economisch systeem; er zijn in dat geval onvolkomenheden in de vernieuwing van de combinatie van de produktiefactoren kapitaal en arbeid en van produkt- en marktcombinaties. Het betreft dus hier onvolkomenheden in de werking van de produktiefactor organisatie, onvolkomenheden, die bij het formele model van Schumpeter zijn uitgeschakeld. Naar het organisatie-model wordt o.a. op bladzijde 96-97 en 99 verwezen.

In het interdisciplinair formele synthese-model zijn de beperkingen, onvolkomenheden die in de deeltheorieën twee tot en met zes verondersteld worden, tegelijkertijd opgeheven. Het is daarom duidelijk dat het zoeken naar altijd geldende economische en ook sociale wetten in de empirische werkelijkheid misschien wel een springlevend, maar niettemin een ijdel onderzoeksdoel is, zoals ook Boudon terecht stelt. Geen van de deeltheorieën twee tot en met zes is meer 'fundamenteel' dan de andere wat betreft de theoretisch mogelijke verklaringskracht. Volgens mij zou het dan ook logisch zijn dat elke econoom, die in staat is een willekeurig aantal verschillende, slechts gedeeltelijk succesvolle deeltheorieën zonder persoonlijke voorkeur in ogenschouw te nemen, automatisch aanhanger wordt van een interdisciplinair formeel synthese-model, waarin deze deeltheorieën geformuleerd kunnen worden. Dit zou dus nieuwe zakelijkheid in de economische theorie kunnen brengen en in het wetenschappelijk debat. De gelijkwaardigheid van de theoretische verklaringskracht van de deeltheorieën twee tot en met zes hoeft natuurlijk niet samen te gaan met gelijkwaardigheid wat betreft de empirische verklaringskracht in een bepaalde tijd en context. De empirische verklaringskracht blijkt uit onderzoek van de feiten; de empirische verklaringskracht kan veranderen in de tijd. Dit alles neemt niet weg dat uitdrukkelijk gepoogd moet worden een formele theorie te weerleggen, hetzij door logische inconsistenties in de formele theorie zelf op te sporen hetzij door weerlegging van empirisch toetsbare hypothesen, waarvoor de formele theorie de inspiratiebron was.

19. Zie bijv.: J. van Sinderen en A. van Ravestein, 'New-Classicals en Supply-Siders: een overzicht van hun ideeën en beleidsaanbevelingen', *Discussienota 8602*, Ministerie van Economische Zaken.

In een recente publikatie heb ik de voorgaande formele theorie mede op basis van de recente ontwikkelingen in de handelingstheorie uitgewerkt.²⁰ Opgemerkt zij dat Boudon onlangs het belang van de uitwerking van formele theorieën heeft onderschreven.²¹ Deze formele theorieën werpen vragen op, waarop onzekere maar niettemin nuttige en aannemelijke antwoorden mogelijk zijn. Deze antwoorden kunnen vervolgens benut worden om wetenschappelijke vragen te stellen, waarop antwoorden met controleerbare empirische geldigheid mogelijk zijn. Boudon beroept zich in zijn boek op het Weberiaans verklaringsparadigma. In dit verklaringsparadigma worden sociaal-economische verschijnselen verklaard als het resultaat van een geheel van individuele handelingen, die zelf weer een functie zijn van de structuur van de situatie waarin individuen zich bevinden.

Boudon betreft echter de eerste stap, die Weber aanbeveelt, niet systematisch in het door hem gepresenteerde Weberiaans verklaringsparadigma, 'Wir müssen gewiss erst wissen: welches Handeln funktional, vom Standpunkt der "Erhaltung" (aber weiter und vor allem eben doch auch: der Kultureigenart!) und: einer bestimmt gerichteten Fortbildung eines sozialen Handelstyps *wichtig* ist, um dann die Frage stellen zu können: wie kommt dies Handeln zustande? welche Motive bestimmen es? Man muss erst wissen: was ein "König", "Beamter", "Unternehmer", "Zuhälter", "Magier" leistet: welches typische "Handeln" (das allein ja ihn zu einer dieser Kategorien stempelt) also für die Analyse *wichtig* ist und in Betracht kommt, ehe man an diese Analyse gehen kann ("Wertbezogenheit" im Sinn H. Rickerts) . . . Alle funktionale (vom "Ganzen" ausgehende) Begriffsbildung leistet nur *Vorarbeit* dafür, deren Nutzen und Unentbehrlichkeit — wenn sie richtig geleistet wird — natürlich unbestreitbar ist'.²²

Een antwoord op deze vraag is via de eerder vermelde theorie van de handelings-theorie gegeven. Elk antwoord op deze eerste vraag van Weber blijft echter voorlopig en moet voortdurend door grondslagenonderzoek onder kritiek gesteld worden en zo mogelijk door een betere formele theorie worden vervangen.

Om misverstand te voorkomen maak ik nog een opmerking over het begrip 'functioneel' in het citaat van Weber. Het begrip functie moet geplaatst worden op het niveau van de formele theorie en niet op het niveau van de inhoudelijke deeltheorie. In het eerste axioma komen de betreffende vier functies van aanpassing, doelbereiking, integratie en patroonhandhaving voor. Dahrendorf²³ en meer recent Giddens²⁴ hebben ten onrechte het begrip functie op het inhoudelijk niveau van theorie-vorming geplaatst en daarbij bovendien nog ten onrechte gesuggereerd dat het een consensustheorie zou zijn met éézijdige aandacht voor de integratie-functie. De handelingstheorie is echter een

20. J. van Wezel, *Flexibilisering in combinatie met sturing. Waarborg voor produktiviteit en bestaanszekerheid*, Tilburg, 1986.

21. R. Boudon, *La Place du Désordre: Critique des théories du changement social*, Paris, 1984, blz. 191 e.v.

22. Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen, 1976, blz. 8-9.

23. R. Dahrendorf, *Class and class conflict in industrial society*, Stanford, 1959, met name blz. 161-162.

24. Anthony Giddens, *The constitution of society*, Cambridge, 1984. Zie bijv. blz. 293-297: Unintended Consequences: Against Functionalism.

formele theorie met een evenwichtige aandacht voor de vier functies tegelijkertijd.²⁵ Daarom kan men deze formele theorie met evenveel recht een machtstheorie, een produktiviteitstheorie, een theorie van legitimiteit als een consensustheorie noemen. Dat is juist de verdienste van deze formele theorie: geen enkel aspect wordt als meer fundamenteel gezien dan een ander aspect. De filter in deze waarheidstrechter of formele theorie is zodanig, dat geen van deze aspecten bij voorbaat wordt buitengesloten. De filter heeft de aantrekkelijke eigenschap dat ze zowel het economische en conditionele doorlaat als het normatieve en waarden-rationele aspect van het maatschappelijk handelen, waardoor ook inzicht kan worden gegeven in de aard van de wisselwerking tussen deze aspecten in de concrete werkelijkheid. 'Thus, to make it as clear as possible, the concept "function", unlike that of structure and of process, is not a rubric in terms of which an immediately empirical description of a set of features of a living system can be stated. It is, rather, a concept that stands at a higher level of theoretical generality and is more analytical than either structure or process. Its reference is to the formulation of sets of conditions governing the states of living systems as "going concerns" in relation to their environments. These conditions concern the stability and/or instability, the survival and/or probable extinction, and not at least, the temporal duration of such systems'.²⁶

Wanneer we de beantwoording van de eerste vraag van Weber achterwege laten, kunnen we in feite alleen maar tot ex-post verklaringen komen en zijn er geen ex-ante verklaringen te bereiken. Het volledige verklaringsparadigma van Weber moet toegepast worden en niet slechts één onderdeel zoals Boudon doet. Overigens kunnen ook geen formele theorieën gemaakt worden als deze eerste stap wordt overgeslagen. De ex-ante verklaring is juist te danken aan deze formele theorieën, die daarom ook veel beleidsrelevanter kunnen zijn dan de ex-post verklaringen in het gangbare toegepast onderzoek. Op de bezwaren van het 'nakaarten' is o.a. door Langman gewezen.²⁷ Het Centraal Planbureau is sterk in het 'nakaarten', maar zwak in ex-ante verklaringen, omdat het CPB geen formele theorie op maatschappij-niveau als uitgangspunt neemt. Wanneer ook economen mee gaan doen aan het beantwoorden van de eerste vraag van Weber, wordt het vak economie weer van zelf de moral science, zoals die beoefend werd door Adam Smith. Deze meer algemene maatschappijtheorie kan men ook institutionele economie, of economische sociologie of eventueel cultuursociologie noemen, zoals Mannheim heeft gedaan.²⁸ Om een bijzondere benadrukking van één der huidige maatschappijdisciplines (de economie, de politicologie, de sociologie en de culturele anthropologie) te voorkomen is mogelijk nog de beste benaming maatschappijtheorie. De aandacht gaat hierbij uit naar de studie van concrete maatschappelijke ontwikkelingen in de loop der tijd en in het bijzonder naar de typen wisselwerkingsprocessen tussen de economische en politieke factor enerzijds en de sociale en culturele ontwikkeling anderzijds; object van studie zijn tevens de oorzaken van een bepaald wisselwerkingsproces in de historische context en de maatschappelijke gevolgen van het betreffende wis-

25. Talcott Parsons, 'The present status of "structural-functional" theory in sociology', in: Talcott Parsons, *Social systems and the evolution of action theory*, London, 1977, blz. 100-117.

26. Talcott Parsons, op.cit., 1977, blz. 103.

27. M.A. Langman, 'Nakaarten', in: *ESB*, 16 april 1986, 71e jaargang, nr. 3551, blz. 369.

28. Karl Mannheim, *Die Gegenwartsaufgaben der Soziologie*, Tübingen, 1932, met name blz. 22-27.

selwerkingsproces. Ook de overgang van het éne type wisselwerking naar het andere moet verklaard worden.

In de handelingstheorie zijn reeds de nodige aanzetten gegeven, via formele theorievorming, voor beantwoording van deze vragen. Benadrukt zij dat deze meer algemene maatschappijtheorie analytisch blijft, zodat de huidige maatschappijdisciplines op specifieke wijze op elkaar betrokken zijn. Bovendien blijft gelden dat specialisatie binnen deze meer algemene maatschappijtheorie zinvol is en zelfs sterk is aan te bevelen. Specialisatie zonder meer algemene theorievorming wordt werkelijkheids-vreemd; meer algemene, generalistische theorievorming zonder een mono-disciplinaire basis wordt veel te diffuus.

De eigen lacunes onderkennende is samenwerking tussen met name economen en sociologen gewenst als middel om beter aan wetenschapsinterne maatstaven te voldoen bij dit interdisciplinair onderzoek. De samenwerking moet geen doel op zich zijn. De reeds geformuleerde formele theorie kan hierbij een rol spelen. Het is een wijze van modellenbouw, waarvoor Schouten in zijn boek 'Macht en wanorde'²⁹ de basis heeft gelegd. Ter wille van de mogelijkheid van een synthese van economische modellen is nu het moment aangebroken om tijd te investeren in dit interdisciplinair programma. Een synthese tussen economische modellen kan namelijk alleen gemaakt worden op het niveau van zienswijze en niet op het niveau van concrete inhoudelijke theorieën. Interdisciplinariteit is een noodzakelijke voorwaarde voor synthese van economische modellen. Welke van de inhoudelijke deelttheorieën, die alle inpasbaar zijn in het formele model, empirische verklaringskracht heeft voor een bepaalde historische situatie, wordt door de uitkomsten van de empirische toetsing beslist. Daarom is het ook niet juist om uit te gaan van de leerstelling, zoals Comte nog deed, dat wetten aan geen enkele verandering onderhevig zijn; er bestaan geen in de tijd vaste verbanden tussen waargenomen verschijnselen. Dit laatste zou het geval zijn als er in de tijd alleen maar herhalingsprocessen zouden zijn en geen cumulatieve en transformatieprocessen.

Theoretisch is geen enkele deelttheorie superieur aan welke andere deelttheorie dan ook. Het wordt wel erg verdacht als men onder alle omstandigheden eenzelfde deelttheorie empirische verklaringskracht toekent zonder de feiten te onderzoeken en zonder in de deelttheorie rekening te houden met de mogelijkheid dat economische processen mede bepaald worden door 'complicerende factoren' in de sfeer van macht en de sfeer van het normatieve en de waardenrationaliteit. Deze 'complicerende factoren' zijn zelf van niet-economische aard, maar zijn niettemin economisch relevant.

Vrij spoedig zou de stap gezet kunnen worden naar het empirisch gedeelte van dit programma via internationaal vergelijkend en longitudinaal onderzoek. Nieuwe indexconstructie zal het gebrek aan statistische informatie moeten aanvullen, gelet op het kern-begrippenschema van de handelingstheorie en de nog ontbrekende indices met name over solidariteit en de maatschappelijke aanvaardbaarheid van politiek-collectieve besluiten.

Het voorgestelde interdisciplinair programma zou landelijk bevorderd kunnen worden door de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. Eén van haar

29. D.B.J. Schouten, *Macht en wanorde. Een vergelijking van economische stelsels*, Leiden/Antwerpen, 1980.

doelstellingen is namelijk: het initiëren en bevorderen van dussdanige onderzoekingen en ondernemingen, welke slechts door samenwerking van wetenschapsbeoefenaars en met ondersteuning van de regering tot stand kunnen worden gebracht. Ook verdient het aanbeveling dat binnen en tussen universiteiten, waar de maatschappijdisciplines vertegenwoordigd zijn, initiatieven in deze richting worden genomen. Met interdisciplinair onderzoek kan men echter beter bescheiden beginnen en in eerste instantie streven naar het op elkaar betrekken van het gezichtspunt van de economie en de sociologie, waarbij de inbreng vanuit de methodologie, de wijsbegeerte en het vak methoden en technieken niet gemist kan worden.

De belangrijkste fout die in het voorgestelde interdisciplinair programma vermeden moet worden is de fout van de misplaatste concreetheid. In dat geval wordt beoogd met de theorie een kopie, een plaatje van de werkelijkheid te geven. Theorie geeft echter inzicht in, geen kopie van de werkelijkheid. Op de nadelige gevolgen van de fout van de misplaatste concreetheid is met name door Bohm gewezen.³⁰ De kans op deze fout is erg groot als men, zonder formele theorie, rechtstreeks de feiten inhoudelijk theoretisch wil verklaren. Als door de vertegenwoordigers van de deeltheorieën binnen de economie de eigen stroming als fundamenteel wordt gezien en bovendien het concrete economisch systeem als een empirisch gesloten systeem wordt opgevat, is het einde zoek. Dit komt het gehalte van het politiek-maatschappelijk debat over te voeren sociaal-economisch beleid niet ten goede evenmin als de techniek van de beleidsvoorbereiding en van de beleidsbepaling. De formulering van de correcte formele theorie verdient een hoge prioriteit in de maatschappijdisciplines. Het is aan te bevelen zich hierbij te houden aan een gouden regel van Chew. 'The correct theory should be such that it does not allow one to say which particles are elementary'.³¹

4. Besluit

Het is niet mogelijk om een synthese van economische deeltheorieën te maken, in het geval de redenering binnen het begrippenkader van de mono-discipline van de economie blijft. Synthese van economische modellen is echter wel binnen bereik bij een interdisciplinaire benadering, namelijk via een formele maatschappij-theorie.

Formele theorie op maatschappij-niveau kan een theoretische basis geven voor ideeën over hoe macro sociaal-economische verbanden er uit zouden kunnen zien, welke typen wisselwerking er kunnen zijn tussen de economische ontwikkeling en de ontwikkeling in politiek, sociaal en cultureel opzicht. De synthese tussen economische modellen moet ook op dit maatschappelijk niveau gelegd worden. Het maatschappelijk niveau krijgt hierdoor het theoretisch primaat. Deze formele theorie kan inspiratiebron zijn voor wetenschappelijke verklaringen van concrete economische ontwikkelingen, waarbij het individualistisch gedeelte van het verklaringsparadigma van Weber in de analyse kan worden toegepast. De filter in de formele theorie voorkomt eenzijdig positivisme

30. David Bohm, *Wholeness and the implicate order*, London, 1983, blz. 3-12.

31. Geoffrey F. Chew, *S-Matrix theory of strong interactions*, New York, 1961, blz. 4.

Zie ook: Talcott Parsons, 'On theory and metatheory', in: *Humboldt Journal of Social Relations*, 7, 1, Fall/Winter, 1979/1980, blz. 13-14.

en eenzijdig idealisme. De formele theorie verklaart de concrete economische ontwikkeling, mits de empirie zich niet verzet tegen de hypothesen binnen die deeltheorieën, die op grond van onderzoek van de randvoorwaarden actueel zijn. Deze deeltheorieën zijn gekoppeld, afgeleid van de meer algemene formele theorie. Mochten de betreffende hypothesen voortdurend verworpen worden, dan is een diepte-investering in de ontwikkeling van een nieuwe formele maatschappij-theorie gewenst. In elke nieuwe formele theorie zouden waarborgen moeten worden ingebouwd dat het waarheidsfilter niet bij voorbaat eenzijdig wordt.

Ontwikkelingen in de handelingstheorie, waarbij ook de publikaties van Habermas van groot belang zijn, geven steeds meer theoretische en ook empirische argumenten voor verwerping van het thans overheersende positivistisch en technocratisch waarheidsfilter van de mono-discipline van de economie. Men kan geen maatschappij bouwen op slechts één ruimtelijke dimensie, namelijk die van de economische, formele rationaliteit, met verwaarlozing van de tijdsdimensie én van de ruimtelijke dimensies van de strategische rationaliteit, de normatieve rationaliteit en de waardenrationaliteit of de inhoudelijke rationaliteit. Een maatschappij, waarin de produktiviteit positief is, en tegelijkertijd hetzij de politieke effectiviteit, hetzij de solidariteit, hetzij de maatschappelijke aanvaardbaarheid van de politiek-collectieve besluiten afwezig is, kan in de tijd gezien niet bestaan. Specialisatie tussen de maatschappij-disciplines zonder integratie van de betreffende gezichtspunten steunt op axioma's, die niet waar zijn.